

ПОДАТКОВІ НАЙМЕНУВАННЯ У СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIV–XV СТ. (ПОДАТКИ ТА ЗБОРИ, СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУ ОПОДАТКУВАННЯ)

Рибак К. Б., аспірант

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

katyarybak26@gmail.com

Досліджено податкові найменування ранньої середньоукраїнської мови XIV–XV ст. у зв'язку із соціально-економічними умовами процесу державотворення. Подано дефініції зафіксованих груп найменувань податкової сфери. Виділено структурно-семантичні особливості вказаної лексики. Проаналізовано динаміку функціонування лексико-семантичної групи порівнюючи з попередніми мовними періодами.

Ключові слова: середньоукраїнська мова, найменування податкової сфери, податки та збори, суб'єкти оподаткування, деривати.

TAXES NOMINATIONS IN THE MIDDLE-UKRAINIAN LANGUAGE XIV–XV CENTURIES (TAX-RELATED AND TAX GATHERING RELATED NOMINATIONS, SUBJECTS AND OBJECTS OF THE TAXATION PROCESS)

Rybak K.B., postgraduate student

*Zaporizhzhia National University
Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

This paper focuses on one aspect of historical lexicology. The nominations of tax sphere in the Middle-Ukrainian language XIV-XV centuries is considered. Old manuscripts were examined. Scientists studied the nominations of tax sphere, including D. Grinchishin, L. Boyko, B. Polyakov, T. Tsymbal, O. Chorna, T. Krehno, P. Bilyusenko, I. Kernitskyi and others. The taxes have been investigated as part of other language phenomena. It is necessary that a more thorough study should be performed.

The article gives a detailed analysis of words that indicate the nominations of the process taxation. Groups of taxes names are described in chronology. The collected actual material is divided into groups: a) the names of taxes and gathering (general taxes, taxes on the performance of certain services, taxes related to the entry or exit of taxes entities from a specific territory or locality; customs fees; court fees and duties); b) the names of the subjects of the taxation process (collectors of taxes and fees; tax process controllers; payers; exempt from payment); c) the names of the taxes collection places; d) the names of the letters, rights and obligations, which certify the status of the subjects of taxation. This historically formed group of words “the nominations of tax sphere” in the early Middle Ukrainian language reflects the socio-economic realities in the process of state-building.

Common features of word formation nominations of tax sphere considered. The structure and semantics of taxes nominations is studied. The vocabulary of monuments of the fourteenth and fifteenth centuries is presented by the Proto-Slavic and Old Russian-Ukrainian lexical fund. The names are partially borrowed from the languages of those countries with which the Ukrainian-Ukrainian economy had market links.

Derivation of isolated groups is often related to a noun or verb, most often they are formed by the morphological method of creating words. This study deals with substantive-adjective phrases and borrowing. Further intelligence, which will be conducted on the materials of the monuments that recorded the late Middle Ukrainian language of the seventeenth and eighteenth centuries, will allow you to trace the history of the formation of the taxes groups and the dynamics of their functioning in connection with the previous language periods. The obtained results enable further investigation of the peculiarities the creation of taxes nominations and their further historical analysis.

Key words: in the Middle-Ukrainian language, tax-related nominations, tax gathering related nominations, subjects of taxation, derivative.

Останнім часом в українському мовознавстві розгорнулася широка робота з вивчення структури й семантики слів у межах окремих тематичних груп. Особливої уваги потребують податкові найменування, динаміка функціонування котрих залежить від соціально-економічних умов та конкретного історичного етапу державотворення.

Найменування податкової сфери відображають специфічні умови розвитку кожної країни. “Це пов'язано з рівнем розвитку економіки та соціальної сфери, зовнішньою та внутрішньою політикою, географічним положення і кліматичними умовами, традиціями народу і багатьма

іншими чинниками” [11, с. 135-136]. Важливу роль при формуванні назв системи податків та зборів відіграє врахування механізмів їх збирання, визначення доходів платників, кількість та періодичність призначених податків.

Лексико-семантична група “податкові найменування” у період XIV–XV ст. формується під впливом нестабільної суспільно-політичної ситуації, коли українські землі перебувають під владою іноземних держав. Безперечно, поповнення лексики відбувається і в процесі економічно-ринкових відносин з іншими народностями.

До вивчення податкової термінології звертається ряд науковців: податкові найменування у складі адміністративно-юридичної лексики в українських грамотах XIV–XV ст. (1962 р.) [5] та в українській історичній лексиці [6] проаналізовано Д. Гринчишином (1985 р.), назви митних зборів і податків у торговельних актах Волині й Наддніпрянщини XIV – середини XVII ст. досліджено Л. Бойко (1997 р., 2012 р.) [4, 3], розвиток податкової системи України досліджено Б. Поляковим (2003 р.) [11], про податки загалом описано у роботах Т. Цимбал (2004 р.) [12] та О. Чорної (2009 р.) [13], плати, податки та повинності XV–XVIII ст. стали об’єктом дослідження Т. Крехно (2005 р.) [9], назви податків із суфіксами -ина та -щина (-чина) в історії української мови описано П. І. Білоусенком (2010 р.) [2], історію податків на теренах України у зв’язку з процесами державотворення розкрито у роботі Ф. О. Ярошенка, В. В. Павленка, В. П. Павленка (2012 р.) [14], окремі податкові назви проаналізовано у працях Л. Батюк [1], в “Історії української мови: Лексика і фразеологія” (В. Русанівський, В. Винник, В. Горобець та ін.) [7], І. Керницького [8], у “Нарисах з історії українського словотворення (іменникові конфікси)” (П. Білоусенко, І. Іншакова, К. Качайло, О. Меркулова, Л. Стовбур) [10] та ін. Однак історія найменувань податкової сфери у середньоукраїнській мові XIV–XV ст. не була предметом окремого дослідження, а тому потребує глибокого й детального розгляду, зокрема опису формування найменувань та їхнього функціонування, що зумовлює особливу актуальність вивчення.

Мета дослідження – здійснити опис лексики на позначення податкових найменувань ранньої середньоукраїнської мови XIV–XV ст. у контексті державотворення.

На відміну від давньоруськоукраїнської мови (XI–XIII ст.) кількість податкових найменувань у середньоукраїнській значно зростає. З’являються нові суб’єкти оподаткування, види податків та документів, що визначають статус платників.

Серед найменувань податкової сфери: назви податків та зборів, суб’єктів процесу оподаткування, місць збору податків, слова, які позначають грамоти, права та обов’язки, що засвідчують статус суб’єктів оподаткування тощо.

1. Найменування податків та зборів – це ті слова, що вказують на види оподаткування, котрі визначають установлені загальнообов’язкові грошові чи натуральні платежі, а також збори за митні послуги, що мають з певною періодичністю сплачуватись платниками. Серед них: податки за виконання певних послуг, податки, пов’язані зі вступом чи виходом суб’єктів оподаткування з певної території чи населеного пункту, митні та судові збори й повинності.

1.1. Податки за виконання певних послуг

Найменування, що вказують на збори, пов’язані з виконанням послуг: за дії чи задоволення необхідних потреб щодо користування певними речами платник сплачував податок на користь збирача чи виконавця такого процесу. Серед таких найменувань документуються такі лексеми: *броднина* (1429 ССУМ I 124; 1448 УГ 101) ‘плата за користування бродом’ словотвірний тип на -ина від *бродний*; *чинишь* (1422 УГ 66; 1443 Розов 145) ‘регулярний податок селян за користування поміщицькою землею’; *чиниш* (ЕСУМ VI 323) запозичене через пол. і нім. (свн. *zins* ‘податок’) посередництвом з лат. *census*; давнє *поромь* (XII СДЯ VII 222) ‘податок за використання порома’ продовжує функціонувати у середньоукраїнській мові – *поромь* (1456 Cost. II 790); *поемцизна, поемцина* (1465 МатТимч II 144) ‘плата поміщику за дозвіл одружитися’, пор. пол. *rojemszczyzna*; найменування *полоукопье* (бл. 1471 ССУМ II 187) ‘плата

натурою за користування землею, 30 снопів', утворене за допомогою конфікса *полоу-...-ьє*, пор. стп. *rółkopie*. Паралельно існували назви *циншовьи / цыншовьи гроши* (1489 AS III 21 ССУМ II 526-527) 'регулярний грошовий податок, який платили феодалові або державі позбавлені земельної власності особисто вільні селяни на умовах безстрокового спадкового користування земельними угіддями', від *цинъи*, тотожне до *чиншь*.

1.2. Податки, пов'язані зі вступом чи виходом суб'єктів оподаткування з певної території чи населеного пункту

Найменування, що вказують на податки, котрі регулюють процеси поселення чи виселення селян з певних територій чи меж одного населеного пункту тощо. Серед них назви, пов'язані з виходом із села чи відходом від господаря: *выходъ* (1301 П 14; 1392-1393 ССУМ I 223; 1490 МатТимч I 162) '1. Оплата феодалові за право виходу із села або переходу до іншого господаря; 2. Данина', нульсуфіксальний дериват від *выходити*. Вхід до певної громади, села позначали номен *посада* (1444 Cost. II 207-208) '2. Данина за право поселення' похідне від *посадити* 'оселити'; *осѣдокъ* (1465 ССУМ II 100) 'церковний дохід у вигляді податку за право поселення' співвідносне з *осѣсти* (<*sěditi*) (94) 'оселитися, осісти'; найменування *вкупъ* (1498 Тимч I 263) 'оплата того, хто вкуплюється', тобто приєднується до села чи господаря, платячи установлену ціну, нульсуфіксальний дериват від *вкупитися*.

1.3. Митний збір

Найменування, що називають види оплат за послуги митниці: переміщення через митний кордон товару, худоби чи інших матеріальних благ, а також з людей, що супроводжували їх.

Наприклад, зафіксований ще давньоруськоукраїнською мовою номен *костъки* (1358 СДЯ IV 271) 'митний податок з людей, що супроводжували товар' має не зовсім зрозуміле походження: деякі дослідники щодо етимології найменування стверджують, що *костки* (ЕСБС XVI 401) походять від *costa* (морський берег) і визначають мито як берегове, проте існує думка про походження слова від *гость*, зазначаючи, що це плата за перебування на чужій землі.

Пам'ятками засвідчено назви *мыто* (1361 МатТимч I 443; 1366 Розов 14; XV Пов 3) та *мито* (XIV-XV ССУМ I 626) 'оплата за товар, який привозили й продавали на місці або тільки провозили через державні чи феодалські границі', пор. *мыто/мыть* (1296 ПНЧ 22). Згодом документуються похідне *мытъце* (бл. 1471 ССУМ I 626) 'проїждже мито' із суфіксальним формантом або з префіксом про-: *промыто* (1407 УГ 35; XV АЛМ 9) / *промыта* (1487 ССУМ II 261) 'мито із штрафом, штраф за несплату мита, який накладався на купців за об'їзд митниці'. Деякі види найменувань на позначення митних зборів мають уточнення, яке походить від географічних назв: *мыто сочавское* (1408 УГ 70) / *сочавское* (1460 УГ 111) від м. *Сочава*; *мыто сиратское* (1408 УГ 71) / *мыто серетское* (1460 УГ 112) від м. *Серет*; *черновское мыто* (1408 УГ 72) / *черновское* (1460 УГ 113) похідне від *Черновци*; *мыто младавицкое* (1411 УГ 74), пов'язане із річкою *Молдавиця*; *немѣцкое дѣсатина* (1429 УГ 85) 'збір у розмірі 12 бочок вина' від міста та монастиря на однойменній річці *Немець*; *мыто былогородское* (1460 УГ 111) 'мито для тих, хто йде до м. Белогорода' *Бѣлый Город* (*Бильи Город*). Назва, утворена від національності: *мыто татарское* (1460 УГ 112). Окрім того, існували такі види митного збору, як *помѣрное*, *пашенное* (1411 УГ 26), *головное мыто* (1408 УГ 70), *правое мыто* (1440 УГ 136), що розрізняли види зборів за мірою, випасанням худоби, важливістю збору тощо. Часто різновиди митного збору мотивуються географічними назвами, наприклад, *почопное* (1489 УГ 47) від м. Чоп; *мерецкое* (1489 УГ 47) від *мерецкий*, похідне від *Меръкн* (м. на річці Горні).

Найменування за послуги митниці: *побережьныи* (1371 СДЯ VI 447) 'податок за право розвантаження товарів чи висадки із судна', конфіксальний дериват співвідносний з *берег*; *перевозъ* (1408 Cost. II 631) 'плата за переправу, плата за перевіз' від *перевозити*, пов'язане із переміщенням через митний кордон; *прѣписъ* (1437 Cost. II 709) співвідносне з *писати*

(ЕСУМ IV 375-376) та *перепись* (1460 ССУМ II 138) ‘податок, що стягався за перегін з однієї місцевості в іншу призначеної на продаж худоби, яка при цьому підлягала переписові’ від *переписати* мають спільне лексичне значення; *проєздъ* (1444 ССУМ II 258) ‘грошова плата за право проїзду’; *мостовое* (1489 УГ 4) ‘податок за проїзд через міст’.

1.4. Судові збори та повинності

До судових зборів належать податки, що стягувались із суб’єктів судового процесу за певні послуги судових працівників: ухвалення рішень, розгляд справи тощо. Виявлено такі назви на їх позначення: субстантивоване *помочное* (1369 ССУМ II 191), *помочное* (1404 МатТимч II 165) ‘судова оплата, здійснювана стороною, яка виграла справу’, “старовинне судове мито у розмірі 4 кун, яке платили за сприяння у виклику відповідача на суд і в зборах доказів проти нього на прохання позивача” (ЕСБЄ XXIV 507), назва мотивується субстантивованим прикметником, що називав особу, яка допомагала у цій справі; *пересудъ* (1388 ССУМ II 139) / *перьсудъ* (140) ‘збір, який брали з позовників за розгляд справи в суді’, префіксальне похідне від *суд*; *третина* (1447 Cost. II 288-289) ‘оплата за судову справу’ вживалось і в д.-р.-укр. мові, пор. *третина* (Ізб 1073 Ср III 991) ‘вид податку, третя частина чогось’, проте без зв’язку із судовим процесом, можливо, як різновид зазначеного податку; *вира* (XV Тимч I 255) ‘грошова кара за вбивство людини’, вживалась ця назва й раніше: *вира* (XII СДЯ I 435-436), *дикае вира* (1280 435), *клепнае вира*, *поклепнае вира* (1280 436), за М. Фасмером могло бути похідним від прасл. відповідника лит. *vyras* ‘чоловік’ (Ф I 318); *паметное* (XV ССУМ II 122) ‘плата судові за виграну справу’, пор. стч. *ramátné*, стп. *ramiętne*, можливо, утворення від *паметь*, ‘збереження у свідомості попередніх вражень, пам’ятання’, за допомогою суфікса *-н-*, а також успадковане із прасл. найменування *слѣдъ* < **slědъ* (1467 ССУМ II 359) ‘феодална повинність, що полягала в розшуку і переслідуванні злодія в межах сусідської общини, відмова від якої розцінювалась як співучасть у злочині й підлягала грошовій карі’.

2. Найменування суб’єктів процесу оподаткування – назви, що вказують на учасників установа та справляння податків та зборів.

2.1. Збирачі податків та зборів – найменування осіб, що збирають від платників грошові платежі та натуральну данину, мають право збору з населення чи інших осіб, що перетинають митний кордон, податки в установленому заздалегідь порядку. Серед лексем середньоукраїнської мови – назви, успадковані з попередніх мовних періодів: *даньщикъ* (XIII-XV Ср I 629), *даньникъ* (XV Тимч I 663-664), *данник* (1499 УГ 31) ‘збирач дані’ від *дань*. На позначення митних чиновників успадковане найменування: *мытникъ* (1388 II 87), *митник* (*мытныкъ*, *мытъникъ*) (1388 ССУМ I 625-626; МатТимч I 442), *мытник* (1460 УГ 112) ‘збирач мита’ від *мито* за допомогою суфікса *-ник*, пор. д.-р.-укр. *мытъникъ* (1280 СДЯ V 85-86).

Назви осіб, що мотивуються відповідними видами податків та зборів: *посадникъ* (1421 ССУМ II 200) ‘у Молдавському князівстві призначений воєводою правитель посаду, до обов’язків якого належало збирання данини за право поселення’ від *посада* ‘данина за право поселення’; *дєсятникъ*, *дєсатникъ* (1443 Cost. II 185), *дєсятинникъ* (1465 МатТимч I 206), *дєсетеникъ* (XV Тимч I 702), *дєсятилникъ* (704) – відіменні утворення із суфіксом *-никъ*; *илишарь* (1444 Cost. II 208; 1448 УГ 101) ‘збирач данини зерном’, утворене від назви податку *илишь* ‘данина зерном’ та ін.

2.2. Контролери процесу оподаткування

Найменування осіб, що сприяють вчасному та успішному збиранню податків, зборів і мит у попередньо встановлених об’ємах тощо. Здебільшого – це назви представників влади: *тивоун* (1322 АрхЮЗР I/VI 3), *тивунъ* (1359 II 34), *тывунъ* (XIV ССУМ II 453) ‘службова особа у Великому князівстві Литовському, що брала участь в управлінні містом або територією, на якій діяло руське право, наглядач’, на користь якого збирали *тивоунъщину*, *тиун* (Ф IV 63) – запозичення із д.-ісл. *þjófn*, пор. д.-р.-укр. *тиунъ* / *тивунъ* (XII Ср III 961-962); *соцкии*, *соцкый* (1368 Розов 16) ‘представник сільської влади, який стежив за виконанням селянських

повинностей’, очевидно, походження пов’язане з тим, що така особа очолювала *сотню* людей чи дворів, від *сто* (ЕСУМ V 420-421); *десятникъ* (XV Тимч I 704-705) ‘той, хто має під своєю орудою десять осіб, десять дворів; наглядач над робітниками’, співвідноситься з *десять*; *перерубецъ* (1446 Cost. II 251) ‘службова особа, яка стежила за виконанням різних феодальних повинностей’, можливо, співвідносне з *роубати* (ССУМ II 304), тобто назва мотивується зарубкою, яку наносив збирач для обліку.

2.3. Платники податків та зборів

До цієї групи слів належать назви осіб, на яких покладено обов’язок платити податки та інші види зборів, серед них похідні від *дань*: субстантивно-ад’єктивні словосполучення *люди данные* (1322 АрхЮЗР I/VI 1), *даньные люди* (XIV-XV ССУМ I 279) ‘особисто вільні селяни, які володіли власною ділянкою землі і замість військової служби зобов’язані були давати *дань*, переважно натурою’. У тому ж значенні – *данникъ* (1433 ССУМ I 279) та субстантивованій прикметник *данный* (XV Тимч I 664) ‘той, що платить данину’ з афіксом *-н(ый)*, котрий вживається у поєднанні із суб’єктом, наприклад, *селянь данныхъ* чи без нього.

Давньоруськоукраїнські *оброчникъ* (1339 СДЯ V 536) ‘особа, що має платити оброк’ (<оброк) та *къметъ* (1378 IV 352) ‘селянин-оброчник’ (за М. Фасмером *къметъ* (Ф II 261) – запозичення з лат. *comes*, *-itis* через народно лат. *comitia* “*comitatus*”) продовжують функціонувати у середньоукраїнській мові.

Серед найменувань указаної групи слів – назви осіб, що мотивуються видом податку, котрий вони віддавали: *коуничникъ* (бл. 1471 ССУМ I 528) ‘селянин, що платив податок феодалові шкурками куниць’; на позначення осіб, котрі сплачували *есаць* зафіксовано *есачникъ* (бл. 1471 ССУМ I 349), субстантивованій прикметник *есачный* (1484) та субстантивно-ад’єктивне словосполучення *есачный люди*.

2.4. Звільнені від оплати

Найменування, що вказують на осіб, котрі певний період чи на постійній основі могли не платити податки та збори, серед них: *воланинь* (1386-1418 Розов 35) ‘новоселець, тимчасово звільнений від повинностей і податків’ від *волгнь* та *тарканъ* (1439 Cost. II 59) ‘той, хто звільнений від оплати мита’, запозичення з тюрк. *tarchan*.

3. Найменування місць збору податків указують на певні приміщення чи території, на яких відбувається процес оподаткування: *перевозъ* (1408 ССУМ II 135) ‘місце, придатне або спеціально пристосоване для переїзду’, назва омонімічна до різновиду митного збору *перевозъ* (1408 Cost. II 631) ‘плата за переправу’; найменування *мыто, мито* (1361 ССУМ I 626) ‘місце, де збирали мито, митна застава, митниця’ – у такому значенні “у джерелах XVIII ст. заступила спеціальна назва *митниця*” [7, с.490]. Хоча варіанти такого найменування трапляються значно раніше: *мытница* (1460 УГ 113).

4. Найменування грамот, прав та обов’язків, що засвідчують статус суб’єктів оподаткування – це номен, що вказують на документи, згідно з якими визначається статус тих чи інших суб’єктів процесу оподаткування, зазвичай звільнених від податку платників. Наприклад, *вольность* (1388 ССУМ I 195) ‘звільнення від якихось повинностей, виняткове право, привілей’, утворений від *вольный*, тобто незалежний від сплати податків. Номен *перевозъ* (1445 Cost. II 211) ‘документ на право збирати плату за перевіз’ від *перевозити*, надає можливість суб’єктам оподаткування здійснювати відповідні дії; *сталость* (1448 Cost. II 733) ‘дотримання зобов’язань, повинностей’, похідне від *сталый*, очевидно, пов’язане із системністю процесу оподаткування. Назву *тарканъ* (XV ССУМ II 422) зафіксовано в двох значеннях: ‘грамота про звільнення від оплати мита’ та ‘дозвіл на звільнення від оплати мита’, пор. похідне від нього *тарканство* (1457) ‘грамота, що звільняла від оплати мита’ тощо.

Отже, історично сформована група слів “податкові найменування” в ранній середньоукраїнській мові відображає суспільно-економічні реалії в процесі державотворення. Задokumentована лексика в матеріалах широкого кола пам’яток XIV–XV ст. презентує праслов’янський та давньоруськоукраїнський лексичний фонд, а також відображає запозичення з мов тих країн, з котрими мали економічно-ринкові зв’язки українці.

Зафіксовано такі групи найменувань податкової сфери у ранній середньоукраїнській мові XIV–XV ст.: а) найменування податків та зборів (загальні податки з населення; податки за виконання певних послуг; податки, пов’язані зі вступом чи виходом суб’єктів оподаткування з певної території чи населеного пункту; митний збір; судові збори та повинності); б) найменування суб’єктів процесу оподаткування (збирачі податків та зборів; контролери процесу оподаткування; платники; звільнені від оплати); в) найменування місць збору податків; г) найменування грамот, прав та обов’язків, що засвідчують статус суб’єктів оподаткування.

Деривати виділених груп найчастіше співвідносні з іменником чи дієсловом, утворені за допомогою морфологічного способу творення слів. У пам’ятках зафіксовані субстантивно-ад’єктивні словосполучення (*данъные люди, мыто татарское, головное мыто, цыншовыи гроши* тощо) та запозичення (*чиншиь, тарканъ*) тощо.

Подальші розвідки, які проводитимуться на матеріалах пам’яток, що зафіксували пізню середньоукраїнську мову XVI–XVII ст., дадуть змогу простежити історію формування групи податкових найменувань та динаміку їхнього функціонування у зв’язку з попередніми мовними періодами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батюк Л. І. Лексика літопису Самовидця. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ, 1959. Т. 1. С. 24–36.
2. Білоусенко П. І. Назви податків із суфіксами -ина та -щина (-чина) в історії української мови. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*: доповіді XII Міжнар. наук. конф. зі слов’янського словотворення при Міжнар. комітеті славістів. Київ: Видав. дім Дмитра Бурого, 2010. С. 346–354.
3. Бойко Л. П. Лексика на означення митних зборів і податків у торговельних актах Волині й Наддніпрянщини XIV – середини XVII століття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 67-72.
4. Бойко Л. П. Торговельна лексика запорозького козацького вжитку: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01/Дніпропет. держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1997. 18 с.
5. Гринчишин Д. Г. Із спостережень над адміністративно-юридичною лексикою в українських грамотах XIV–XV ст. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ, 1962. Т. 5. С. 31–52.
6. Гринчишин Д. Г. та ін. Українська історична та діалектна лексика. Київ: Наук. думка, 1985. 164 с.
7. Історія української мови: Лексика і фразеологія / В. М. Русанівський, В. О. Винник, В. Й. Горобець та ін. Київ: Наук. думка, 1983. 743 с.
8. Керницький І. М. Судово-адміністративна і суспільно-економічна лексика “Війтівських книг” XVI–XVII ст. с. Одрехови, кол. Солоцького повіту на Лемківщині. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ, 1964. Т. 6. С. 91–108.
9. Крехно Т. І. Історія лексико-семантичної групи “плати – податки – повинності” в українській мові XV – XVIII століть (на матеріалах українських пам’яток): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01/Харк. нац. ун-т ім. В. Н.Каразіна. Харків, 2005. 19 с.

10. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П. І. Білоусенко, І. О. Іншакова, К. А. Качайло, О. В. Меркулова, Л. М. Стівбур. Запоріжжя; Кривий Ріг: ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2010. 480 с.
11. Поляков Б. Розвиток податкової системи України. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 12. С. 135–136.
12. Цимбал Т. Я. Еволюція поняття “податок”. *Науковий вісник Національної академії ДПС України*. Ірпінь, 2004. №2 (24). С. 141–145.
13. Чорна О. В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2009. 18 с.
14. Ярошенко Ф. О., Павленко В. В., Павленко В. П. Історія податків та оподаткування в Україні. Київ: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2012. 416 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Скорочення назв мов і говорів: д.-ісл. – давньоісландська; д.-р.-укр. – давньоруськоукраїнська; двн. – давньовірхньонімецька; лат. – латинська; лит. – литовська; нім. – німецька; пол. – польська; прасл. – праслов’янська; свн. – середньовірхньонімецька; стп. – ставропольська; стч. – старочеська; тюрк. – тюркська. Інші скорочення: бл. – близько; м. – місто; пор. – порівняйте; ст. – століття; та ін. – та інші; р. – рік.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- АЛМ** Акты литовской метрики. Собраны заслуженным профессором Императорского Варшавского университета Ф. И. Леонтовичем. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1896. Вып.1,2.
- АрхЮЗР** Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею по разбору древних актов. Киев: Въ университетской типографии, 1859–1914. Т. 1-8.
- ЕСУМ** Етимологічний словник української мови/ за ред. О. С. Мельничука: у 7 т. Т.1-6. Київ: Наук. думка, 1982–2012.
- ЕСБЄ** Енциклопедичний словник Ф. Брокгауза і І. Єфрона. Петербург: Брокгауз-Єфрон. 1890–1907. Т.1-86.
- Ізб 1073** Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. Санкт-Петербург, 1880. 266 с.
- МатТимч** Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І.Ліса: у 2 кн.. Київ; Нью-Йорк: Преса України. 2002. Кн. 1-2.
- П** Грамоти XIV ст. / упор., вст. стаття, коментарі і словники-показчики М. М.Пещак. Київ: Наук. думка, 1974. 255 с.
- ПНЧ 1296** Пандекты Никона Черногорца, 1296 г., ГИМ, Син., № 836, 180 л.
- Пов** Перетц В. Н. Повесть о трех королях-волхвах в западно-русском списке XV в. Санкт-Петербург, 1903. С.1-106.
- Розов** В. Розов. Українські грамоти, т.1 – XIV в. і перша половина XV в., Київ: Українська Академія Наук, 1928. 267 с.
- СДЯ** Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / гл. ред. Р. И.Аванесов. Москва: Русский язык, 1988–2008. Т. 1-7.
- Ср** Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Санкт-Петербург, 1843–1912. Т. 1-3.
- ССУМ** Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. Київ: Наук. думка, 1977–1978.

- Тимч** Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. Харків; Київ: ДВУ, 1930-1932. Т.1.-XXIV, 937 с.
- Ф** Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т.: пер. с нем. =Russisches etymologisches Wörterbuch / пер. и дополн. О. Н. Трубачёва. Москва: Прогресс, 1986–1987.
- УГ** Українські грамоти XV ст. / підгот. тексту, вступ. ст. і коментарі В. М. Русанівського. Київ: Наук. думка, 1965. 164 с.
- ЭССЯ** Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Вып.1-39. Москва: Наука, 1974-2014.
- AS** Archiwum ksiąząt Lubartowiczów w Sławucie, t. I, 1366-1506, Lwów, 1887 t. III, 1432-1534, Lwów, 1890.
- Cost.** Documentele moldovenești Înainte de Ștefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu, vol. I, Iași, 1931; vol. II, Iași, 1932.

УДК 811.161.2'373.611'367.622.14'10/12”

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-14>

СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XI – XIII СТ.

Сіроштан Т. В., к. філол. н., доцент

*Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького
вул. Університетська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., Україна*

tanyasiroshtan@ukr.net

У статті на матеріалі пам'яток давньої руськоукраїнської мови XI–XIII ст. аналізуються абстрактні найменування з погляду їх семантики та словотворення. Встановлено, що універсальними дериваційними засобами для абстрактів виступають суфікси -ие та -ств(о). Девербативи представлені також похідними на -тв(а), -б(а), -об(а), -в(а) та з нульовим суфіксом. Для творення абстрактів від прикметникових основ використовувалися форманти -ость, -от(а), -ет(а), -ин(а), -б(а) та -Ø. Серед відприкметникових абстрактів поширеними були конфіксальні та композитно-суфіксальні структури.

Ключові слова: абстракт, абстрактний іменник, лексико-словотвірний тип, словотвірна структура, суфікс.

THE WORD-BUILDING STRUCTURE OF ABSTRACT NOUNS IN UKRAINIAN LANGUAGE OF XI – XIII CENTURIES

Siroshtan T.V., PhD in Philology, Associate Professor

*Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University
Universitetskaya Str., 20, Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine*

The study of the history of the derivation system of the Ukrainian language is impossible without elucidating the dynamics of lexical and word-building types of nouns of various thematic groups. The names of abstract concepts are one of the most interesting parts of the vocabulary of the language, which has long attracted the attention of scholars. The purpose of the article is the semantic and word-building analysis of abstract names in the Ukrainian language of the XI–XIII centuries. In the lexical system of the Old Russian-Ukrainian language, abstract nouns form a large in scope and diverse semantically thematic group, which is represented by names denoting actions (physical short-term, one-time, mental actions and processes, actions of natural forces of nature, long, repetitive actions and processes; production, etc.); traits of character, deeds, features of human intelligence; feelings (physical and mental, positive and negative); universal values, concept of world order; religious, mythological, mystical notions; generalized signs, qualities, properties relating to being and non-existence; occupation, activity, state of the person, connected with its position, social role; relationships between people; physical condition of the being; spatial-temporal names, etc. The word-building structure of the abstract nouns of the Old Russian-Ukrainian language of the XI–XIII centuries was quite diverse. Among the analyzed derivatives, formed by the suffix method, the verbal